

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การศึกษาวิจัยเรื่อง การสืบค้นอัตลักษณ์จากภูมิปัญญาการผลิตยางสดเพื่อสร้างอัตลักษณ์สินค้าและบริการของจังหวัดอุดรดิตถ์ โดยผู้วิจัยได้นำเสนอผลการวิจัยเป็น 2 ส่วนตามวัตถุประสงค์สำคัญของกรวิจัย ดังต่อไปนี้

ตอนที่ 1 ภูมิปัญญาการผลิตยางสดในจังหวัดอุดรดิตถ์

ตอนที่ 2 ภูมิปัญญาเด่นของการผลิตยางสดจังหวัดอุดรดิตถ์ที่นำมาสร้างเป็นอัตลักษณ์ของสินค้าและบริการของจังหวัดอุดรดิตถ์

ตอนที่ 1 ภูมิปัญญาการผลิตยางสดในจังหวัดอุดรดิตถ์

ในการสืบค้นอัตลักษณ์จากภูมิปัญญาการผลิตยางสดเพื่อสร้างอัตลักษณ์สินค้าและบริการของจังหวัดอุดรดิตถ์ครั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้ทำการศึกษาต่อบริการกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักอันประกอบด้วยแกนนำเกษตรกร แกนนำชุมชน ผู้นำชุมชนที่ปลูกยางสด ในพื้นที่อำเภอเมืองและอำเภอลับแล จังหวัดอุดรดิตถ์ จำนวน 10 คน ครอบคลุมเนื้อหาภูมิปัญญาท้องถิ่นใน 10 ด้านสำคัญ ได้แก่ ความเชื่อและศาสนา ประเพณีและพิธีกรรม ศิลปะพื้นบ้าน อาหารและผักพื้นบ้าน การละเล่นพื้นบ้าน ศิลปวัฒนธรรม เพลงพื้นบ้าน สมุนไพรและตำรายาพื้นบ้าน ประดิษฐ์กรรม และการดำรงชีวิตตามสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ

การเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพในอำเภอเมืองและอำเภอลับแล จังหวัดอุดรดิตถ์ เป็นอีกหนึ่งพื้นที่ที่มีอัตลักษณ์จากภูมิปัญญาการผลิตยางสดที่เด่นชัด โดยเฉพาะการคงอยู่ของภูมิปัญญาท้องถิ่นในวิถีการดำรงชีวิตปัจจุบัน ซึ่งจากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participation Observation) ได้ผลการศึกษาคือ ยางสด เป็นผลไม้ที่อยู่คู่กับจังหวัดอุดรดิตถ์มาเป็นเวลาช้านาน จนกลายเป็นอาชีพหลักที่สร้างรายได้ให้แก่เกษตรกรในท้องถิ่น ทั้งยังเป็นพืชเศรษฐกิจสำคัญที่สร้างมูลค่าการผลิตในแกจังหวัดอุดรดิตถ์อย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้มีการปลูกยางสดอย่างแพร่หลาย โดยเฉพาะอำเภอลับแลและอำเภอเมืองบางส่วนที่ยังคงสืบทอดภูมิปัญญาการผลิตยางสด อันสะท้อนถึงอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาดังกล่าวได้เป็นอย่างดี ทั้งนี้ เมื่อพิจารณาถึงภูมิปัญญาการผลิตยางสด ซึ่งครอบคลุมภาพรวมของจังหวัดอุดรดิตถ์ในรายด้านมีรายละเอียดดังนี้

ภูมิปัญญาด้านประเพณีและพิธีกรรม พบว่า ในจังหวัดอุตรดิตถ์ยังมีการสืบทอดความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการผลิตยางสดมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ผ่านกระบวนการถ่ายทอด ด้วยปากเปล่าและไม่มีการจดบันทึกแทบทั้งหมด ทำให้ความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรมในบาง ประเด็นสูญหายไปตามกาลเวลา หากแต่ยังมีกลุ่มผู้นำและปราชญ์ ผู้มีความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญา ดังกล่าวที่เล็งเห็นความสำคัญและสืบทอดมาจนกระทั่งปัจจุบัน ซึ่งสามารถจำแนกภูมิปัญญาด้าน ประเพณีและพิธีกรรมที่สะท้อนถึงอัตลักษณ์จากภูมิปัญญาการผลิตยางสด ดังนี้

การเลือกวันดีในการปลูก

ในอดีตนั้น พื้นที่อำเภอลับแลเป็นพื้นที่มีลำห้วย อากาศชื้นและเย็น ซึ่งเหมาะสมกับการ ปลูกยางสดอย่างยิ่ง คนในชุมชนดังกล่าวจึงเริ่มปลูกยางสดมาตั้งแต่เริ่มตั้งถิ่นฐานของกลุ่มอพยพใน ยุคแรกและสืบทอดเรื่อยมา สำหรับการปลูกยางสดในพื้นที่จำเป็นต้องมีการเลือกวันที่มีลักษณะเป็น วันดีตามฤกษ์ยาม ทั้งนี้ ความเชื่อในการปลูกยางสดมีการบอกเล่าจากปากเปล่า โดยเฉพาะจากรุ่น พ่อสู่รุ่นลูกหลาน มีเพียงผู้ให้ข้อมูลหลักเพียงคนเดียวที่มีสมุดเล็กๆ ของพ่อตาที่จดบันทึกไว้ให้อย่าง เป็นลายลักษณ์อักษร ดังคำให้สัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูลหลักว่า

“...เขามีแต่ทำใส่สมุดไว้ว่าพีค้ำของข้างขึ้น มันถึงจะมีลูกตก บางวันก็จะมีแต่ใบ ปลูกต้องหา วันข้างขึ้นข้างแรม ขึ้นก็ค้ำ เขาไม่ได้ทำเป็นวัน แต่เขาทำแบบขึ้นก็ค้ำๆ จนไปถึงขึ้น 15 ค่ำ แรมก็จะทำ ไปถึงแรม 15 ค่ำ...”

(ผู้ปลูกยางสดอำเภอลับแล, ผู้ให้สัมภาษณ์, 18 มีนาคม 2560)

“...ปลูกวันเสาร์ข้างขึ้น มันก็จะมีคำพูดที่ว่าศุกร์เอาเราหมายความว่าถ้าปลูกวันศุกร์ต้นออกมา ก็สูงอย่างเดียวไม่ค่อยมีลูกแต่ถ้าปลูกวันเสาร์ก็จะมีลูกเยอะลูกตก...”

(ผู้ปลูกยางสดอำเภอลับแล, ผู้ให้สัมภาษณ์, 17 ธันวาคม 2560)

การบูชาพระแม่ธรณี

ผู้ปลูกยางสดในพื้นที่อำเภอเมืองและอำเภอลับแลยังคงมีความเชื่อเกี่ยวกับการบูชาพระแม่ ธรณีอยู่มาก โดยการนำหมากพลูหรืออาหารมงคลทำพิธีบูชาพระแม่ธรณีในวันดี (วันปลูก) ด้วยความ เชื่อที่ว่าพระแม่ธรณีจะทำการคุ้มครองให้ผลผลิตงอกงามได้ดี รวมถึงความเชื่อในเจ้าป่าเจ้าเขา ซึ่งจะ ปกป้องรักษาพื้นที่ให้มีความอุดมสมบูรณ์ ดังคำให้สัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูลหลักว่า

“...พอเราจะปลูกก็มาดูว่าที่เราจดไว้วันไหนวันใด แล้ววันนั้นตอนเช้าเราก็เอาหมากปลูกบอกแม่ธรณี ก็บอกประมาณว่า วันนี้เป็นวันดีแล้วนะ ลูกหลานจะขอฝากต้นกลางสาตเข้าไว้ ให้เจ้าแม่ธรณีดูแลรักษาไม่ให้สัตว์หรืออะไรมารบกวน ผมก็ต้องบอกแม่ธรณี...”

(ผู้ปลูกกลางสาตอำเภอลับแล, ผู้ให้สัมภาษณ์, 17 ธันวาคม 2560)

“...ถึงเวลาก็บอกเจ้าป่าเจ้าเขา แต่ข้างบนที่เป็นศาลนี่เขาเป็นศาลเจ้าพ่อเขาพลึง คลอบคลุมทั้งหมดนี้เลยที่นี้ นี่ก็ยังไม่ได้เลี้ยงนะ เพราะผมเลี้ยงเจ้าพ่อด้วยหัวหมู เจ้าที่นี้ก็เลี้ยงไก่...”

(ผู้ปลูกกลางสาตอำเภอลับแล, ผู้ให้สัมภาษณ์, 17 ธันวาคม 2560)

“...เวลาปลูกเราก็ปลูกเฉยๆ แต่เราก็จะมีพิธีการเลี้ยงปูตาเลี้ยงเพื่อให้มีผลละหมากรากไม้ดีขึ้น ปูในพิธีนี้ก็หมายความว่าเจ้าป่าเจ้าเขา ก็จะมีการเลี้ยงไก่ หมู ไช้...”

(ผู้ปลูกกลางสาตอำเภอลับแล, ผู้ให้สัมภาษณ์, 17 ธันวาคม 2560)

วัฒนธรรมสู่ขวัญกลางสาต

การสู่ขวัญกลางสาต เป็นพิธีกรรมที่ทดแทนความเชื่อเรื่องการเลี้ยงปูสวนของผู้ปลูกกลางสาต ในตำบลนานกกก อำเภอลับแล เนื่องจากผู้ปลูกกลางสาตมีสวนกลางสาตกันมาก แต่ละคนมีสวนอยู่หลายพื้นที่ การที่จะเลี้ยงปูเจ้าสวนในทุกพื้นที่นั้น ผู้ปลูกกลางสาตเห็นว่าเป็นความยุ่งยากมาก เพราะต้องเลี้ยงทุกสวนที่ตนเองมี ดังนั้น จึงเปลี่ยนเป็นการทำบายศรีสู่ขวัญกลางสาต ซึ่งเป็นประเพณีที่ทำกันขึ้นมาประมาณ 30 กว่าปีที่ผ่านมานี้ ดังคำให้สัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูลหลักว่า

“...การทำพิธีสู่ขวัญกลางสาตนานๆ จะมีสักครั้ง และเป็นประเพณีที่เกิดขึ้นมาไม่นานนี้...”

(ผู้ปลูกกลางสาตอำเภอลับแล, ผู้ให้สัมภาษณ์, 18 ธันวาคม 2560)

“...การสู่ขวัญกลางสาตจะทำในช่วงเข้าพรรษา ปัจจุบันยังคงมีอยู่ ชาวสวนทำการสู่ขวัญกลางสาตโดยไม่มีความเชื่ออะไร เพียงแต่ทำเพื่อให้ตนเองสบายใจ มีกำลังใจในการปลูกกลางสาตและทำสวนกลางสาตต่อไป...”

(ผู้ปลูกกลางสาตอำเภอลับแล, 12 กันยายน 2552, โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ภาคเหนือ อ่างอิงจากความเชื่อเรื่องการเลี้ยงผีปู่เจ้าที่ สู่บายศรีต่อกลางสาต. โรงเรียนนานกกก, 2552)

ประเพณีทำบุญกลางดอยกลางสาด

การทำบุญดอยกลางสาด เป็นประเพณีพื้นถิ่นที่จัดขึ้นในปลายเดือนกันยายนของทุกปี ซึ่งเป็นช่วงฤดูเก็บเกี่ยวกลางสาด ผู้ปลูกกลางสาดจะเลือกกลางสาดจากสวนตนเองที่มีช่อสวย ลูกใหญ่ และมีรสชาติหวานมาทำพิธีกองกลางสาด โดยในตำบลนานกกกมักทำพิธีที่วัดนานกกก จะมีการทำบุญตักบาตรอาหารคาวหวาน การเทศนา และการสวดวิญญู ทั้งนี้ ชาวบ้านมีความเชื่อว่าการนำกลางสาดมาทำพิธี จะทำให้ผลผลิตของสวนตนเองดีขึ้น มีผลผลิตที่มีคุณภาพและมีรสชาติหวานยิ่งขึ้นในปีต่อไป ผลผลิตก็จะดีมากขึ้นด้วย ถ้าผู้ปลูกกลางสาดคนใดนำกลางสาดที่ช่อไม่สวย ลูกไม่ใหญ่มาร่วมพิธี ก็จะทำให้ผลผลิตในสวนของตนเองไม่ตก ไม่หวาน และไม่มีคุณภาพ และยังคงมีการดำเนินพิธีกรรมนี้มาจนถึงปัจจุบัน ดังคำให้สัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูลหลักว่า

“...การดอยกลางสาดของชาวสวนนานกกก เป็นการทำบุญเพื่อให้ชาวบ้านมีที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ มีกำลังใจในการทำสวนกลางสาดต่อไป...”

(ผู้ปลูกกลางสาดอำเภอลับแล, โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ อ่างอิงจาก
ความเชื่อเรื่องการเลี้ยงผีปู่เจ้าที่ สู่บายศรีดอยลาสาด.
โรงเรียนนานกกก, 2552)

“...ชาวบ้านนานกกกส่วนใหญ่เมื่อรู้ว่าจะมีการทำบุญดอยกลางสาด ก็จะแต่งตัวกันอย่างสวยงาม เพื่อเตรียมตัวมาร่วมพิธีดอยกลางสาด หน้าตาของชาวบ้านจะสดชื่นแจ่มใสเป็นพิเศษ...”

(ผู้ปลูกกลางสาดอำเภอลับแล, โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ อ่างอิงจาก
ความเชื่อเรื่องการเลี้ยงผีปู่เจ้าที่ สู่บายศรีดอยลาสาด.
โรงเรียนนานกกก, 2552)

การทำบายศรีกลางสาด

การทำบายศรีกลางสาด เป็นประเพณีที่ทำกันมาไม่นานมานี้ โดยมีการจัดทำครั้งแรกที่โรงเรียนนานกกก อำเภอลับแล พิธีกรรมมีความคล้ายคลึงกับประเพณีดอยกลางสาด ต่างกันตรงที่มีการทำบายศรีมาใช้ประกอบพิธีกรรมด้วย ในพิธีบายศรีกลางสาดพระจะนำสายสิญจน์ มาล้อมที่เข่งกลางสาดที่ชาวสวนนำมาเข้าร่วมพิธี แล้วโยงไปที่บายศรี และพระครูเจ้าอาวาสวัดนานกกกเริ่มทำพิธีสวดบายศรีกลางสาด ดังคำให้สัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูลหลักว่า

“...การทำบายศรีกลางเสา มีการทำเป็นครั้งแรกที่โรงเรียนนานกกก พิธีกรรมต่างๆ ก็ จะคล้ายกับพิธีบายศรีกลางเสา เพียงแต่เพิ่มโดยมีการนำบายศรีมาใช้ประกอบในพิธีด้วย...”

(ผู้ปลุกกลางเสาอำเภอลับแล, โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ อ่างในจาก ความเชื่อเรื่องการเลี้ยงผีปู่เจ้าที่ สู่บายศรีดอยลาเสา. โรงเรียนนานกกก,2552)

“...การทำพิธีบายศรี พระอาจารย์จะนำสายสิญจน์ไปล้อมที่แข่งกลางเสาทั้งหมด แล้วโยงสายสิญจน์ต่อไปยังบายศรี เมื่อเสร็จพิธีจะมีการเฉลิมฉลองในตอนกลางคืนด้วย...”

(ผู้ปลุกกลางเสาอำเภอลับแล, โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ อ่างในจาก ความเชื่อเรื่องการเลี้ยงผีปู่เจ้าที่ สู่บายศรีดอยลาเสา. โรงเรียนนานกกก,2552)

ภูมิปัญญาด้านอาหาร พบว่า เสาเป็นผลไม้บ้านคูเมืองของจังหวัดอุดรดิษฐ์ นอกจากรับประทานลูกสดแล้ว ในอดีตยังมีการนำมาทำเป็นอาหารคาว และรับประทานกับข้าวเหนียว ซึ่งถือเป็นวิธีการดำรงชีวิตเฉพาะถิ่นที่ฉายภาพความผูกพันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ด้วยการนำทุนทรัพยากรมาปรับประยุกต์ใช้กับชีวิตประจำวัน อันสะท้อนได้ถึงอัตลักษณ์ด้านความเป็นอยู่ของประชาชนในพื้นที่จังหวัดอุดรดิษฐ์ได้เป็นอย่างดี ดังคำให้สัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูลหลักว่า

“...สมัยก่อนกินแต่ลูกสดอย่างเดียว เพราะมีรสหวานอมเปรี้ยว คนเฒ่าคนแก่จะกินเสากับข้าวเหนียว แต่ปัจจุบันไม่นิยมกินกันแล้ว...”

(ผู้ปลุกกลางเสาอำเภอลับแล, ผู้ให้สัมภาษณ์, 18 ธันวาคม 2560)

“...ในพื้นที่แม่พูล เสากลางเสาลูกเล็กๆ ที่เปรี้ยวๆ มาแกะออกแล้วยำเหมือนกับยำส้มโอ มีส่วนผสมน้ำปลา พริกป่น คลุกให้เข้ากัน...”

(ผู้ปลุกกลางเสาอำเภอลับแล, ผู้ให้สัมภาษณ์, 18 ธันวาคม 2560)

ภูมิปัญญาด้านการดำรงชีวิตตามสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ พบว่า ผู้ปลูกกลางสาดทั้งในพื้นที่อำเภอเมืองและอำเภอลับแลมีการใช้ประโยชน์จากความรู้ของคนในชุมชน ด้วยการเผยแพร่ความรู้และนำไปสู่การมีส่วนร่วมในการจัดการพื้นที่ของชุมชน โดยเฉพาะความรู้ด้านวนเกษตร ซึ่งมีการต่อยอดขยายผลสู่การอบรมเกษตรกรธรรมชาติ และนำความรู้ดังกล่าวมาสร้างเรียนรู้ให้คนในชุมชนเพื่อมุ่งหวังสู่การจัดการตนเองของชุมชนต่อไป ดังคำให้สัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูลหลักว่า

“...ลุงคิดว่าควรมีการปลูกต้นไม้อื่นๆ สลับในสวนบ้าง เช่น ต้นกล้วย ที่ช่วยเก็บความชื้น โอวคาโต ทูเรียน และเซียนท้อ หรือมีต้นไม้ใหญ่อื่นๆ ที่ปลูกไว้เพื่อให้ร่มเงา อย่างการปลูกต้นไม้ใหญ่แซมไว้ในสวนนั้น เพื่อเป็นการบังแดดให้กับต้นกลางสาด เวลาอากาศร้อนจัด ต้นไม้ใหญ่ก็จะเป็นร่มเงาไม่ให้แดดส่องมาที่ต้นกลางสาดมาก เพราะถ้าแดดส่องมามากไป ก็จะทำให้ต้นกลางสาดตาย...”

(ผู้ปลูกกลางสาดอำเภอลับแล, ผู้ให้สัมภาษณ์, 17 ธันวาคม 2560)

“...ปีนี้อาจารย์เอง (อาจารย์สุทธิรัตน์ ปาลาศ) พาเกษตรกรไปอบรมเกษตรกรธรรมชาติ เพราะอยากให้เกษตรกรทำเกษตรธรรมชาติ ว่าดีต่อสุขภาพของเกษตรกรด้วย ก็วางแผนไว้ว่าถ้ากลางสาดของสวนใครสักก่อนก็จะไปช่วยกันตัด ทุกวันนี้คนรับจ้างตัดกลางสาดมีน้อย โดยวางแผนว่าสัปดาห์นี้จะไปตัดที่สวนใคร...”

(ผู้ปลูกกลางสาดอำเภอลับแล, ผู้ให้สัมภาษณ์, 18 ธันวาคม 2560)

ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์วิธีการและแนวทาง และศึกษาบริบทของพื้นที่การปลูกกลางสาดจากชาวสวน ทำให้พบว่ายังมีภูมิปัญญาท้องถิ่นอื่นๆ ที่นอกเหนือจาก 10 ประเภท ที่นักวิชาการได้จำแนกไว้แล้วนั้น คือภูมิปัญญาเฉพาะพื้นที่ถิ่นที่เกิดจากการดำเนินกิจกรรมการปลูกกลางสาดของชาวสวนเป็นเวลาช้านานจากรุ่นสู่รุ่น ที่ก่อเกิดประโยชน์จากผลการกระทำนั้นๆ จึงทำให้เกิดภูมิปัญญาเกษตรกรผู้ผลิตกลางสาดทั้งด้านการผลิตและการเลือกพื้นที่ในการปลูก ดังนี้

ภูมิปัญญาเกี่ยวกับผู้ผลิตเชิงวัฒนธรรม (culture producer) ที่คำนึงถึงความสมดุลของระบบนิเวศ ซึ่งความสมดุลของระบบนิเวศมีกลไกในการปรับสภาวะตัวเอง (self regulation) โดยมีรากฐานมาจากความสามารถของสิ่งมีชีวิตแต่ละชนิด ซึ่งเป็นองค์ประกอบของระบบนิเวศนั้นๆ คือ ผู้ผลิต ผู้บริโภค และผู้ย่อยสลาย ในการทำให้เกิดการหมุนเวียนของธาตุอาหารผ่านสิ่งมีชีวิต ถ้าระบบนิเวศนั้นได้รับพลังงานอย่างพอเพียง และไม่มีอุปสรรคขัดขวางวัฏจักรของธาตุอาหารแล้ว ก็จะทำให้เกิดภาวะสมดุล equilibrium ขึ้นมาในระบบนิเวศนั้นๆ โดยมีองค์ประกอบและความสัมพันธ์ของสิ่งมีชีวิตแต่ละชนิดทำให้แร่ธาตุ และสสารกับสิ่งแวดล้อมนั้นไม่มีการเปลี่ยนแปลงมาก ดังคำให้สัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูลหลักว่า

“...กลางสาตเป็นผลไม้ป่าเราจะมาตัดแต่งกิ่งแบบลองกองนี้เป็นไปไม่ได้ เวลาที่มันสุกจัดจัดมันจะร่วงของมันเองโดยธรรมชาติแต่ถ้าอยากให้มันเป็นช่อรสชาติของมันจะออกอมเปรี้ยว...”

(ผู้ปลูกกลางสาตอำเภอลับแล, ผู้ให้สัมภาษณ์, 18 ธันวาคม 2560)

“...กลางสาตสามารถปลูกได้ในดินทุกชนิด ดินร่วนปนทรายจะเติบโตได้ดี ชอบดินชุ่มชื้น ปลูกในฤดูฝนจะดี การปลูกกลางสาตทำได้หลายวิธี การปลูกโดยใช้การเพาะเมล็ด การตอนกิ่ง การทาบกิ่ง การติดตา การเสียบยอด...”

(ผู้ปลูกกลางสาตอำเภอลับแล, ผู้ให้สัมภาษณ์, 18 ธันวาคม 2560)

“...กลางสาตชอบดินชุ่มชื้น ชอบอากาศร้อน ชอบแสงแดดเพียงพอ ต้องให้น้ำเพียงพอ ระบายน้ำดี ปลูกช่วงแรกต้องรดน้ำทุกวัน เมื่อกลางสาตเติบโตขึ้นก็ให้น้ำได้ตลอดไป ปลูกในฤดูฝนจะดี...”

(ผู้ปลูกกลางสาตอำเภอลับแล, ผู้ให้สัมภาษณ์, 18 ธันวาคม 2560)

“...ปลูกกลางสาตเราปลูกทิ้งได้ ไม่ต้องใส่ปุ๋ย ไม่ต้องดูแลอะไรมาก เพียงแค่ดูแลเรื่องหญ้าเท่านั้น ถ้ามันรกและปกคลุมต้นกลางสาตมากเกินไปก็จะขึ้นมาตัดกันที่ ชาวสวนจะใช้วิธีการตัดด้วยเครื่องตัด ไม่ใช่ฆ่าหญ้า เพราะถ้าใช้แล้วจะมีผลต่อพืชชนิดอื่นด้วย...”

(ผู้ปลูกกลางสาตอำเภอลับแล, ผู้ให้สัมภาษณ์, 18 ธันวาคม 2560)

ภูมิปัญญาเกษตรกรด้านการออกแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินเป็นเรือนชั้น เป็นการปลูกพืชเป็นลำดับชั้นในพื้นที่เดียวกัน โดยนำหลักความรู้จากภูมิปัญญาการทำเกษตรของคนสมัยก่อนมาปรับใช้ให้เหมาะกับพื้นที่ อาศัยการสังเกตเรียนรู้จากชั้นเรือนยอด ซึ่งเป็นลักษณะและธรรมชาติของต้นไม้ เช่น ระบบการหยั่งรากของพืชที่แตกต่างกันทำให้ไม่แย่งอาหารกัน ความต้องการแสงที่ไม่เหมือนกันทำให้สามารถปลูกพืชอื่นๆ บริเวณใกล้เคียงได้ ไม่ว่าจะเป็ต้นเล็กหรือใหญ่จะมีการอาศัยเกื้อกูลกันตามธรรมชาติ ดังคำให้สัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูลหลักว่า

“...กลางสาตเป็นไม้ป่า สามารถนำมาปลูกในสวนทั้งในพื้นที่อำเภอลับแลและอำเภอเมืองโดยใช้พื้นที่การปลูกแบบพืงพาในลำดับชั้นที่ 4 เนื่องจากต้นกลางสาตเป็นไม้ผลยืนต้นที่มีความสูงเป็นรองกลุ่มไม้ยืนต้น...”

(ผู้ปลูกกลางสาตอำเภอลับแล, ผู้ให้สัมภาษณ์, 18 ธันวาคม 2560)

“...ในสวนกลางสาตเป็นการปลูกพืชเกษตรผสมในพื้นที่ป่าธรรมชาติ มีไม้ยืนต้นเดิมหนาแน่น เป็นส่วนใหญ่อยู่แล้ว ทำให้ระบบมีร่มไม้ปกคลุม และมีความชุ่มชื้นสูง...”

(ผู้ปลูกกลางสาตอำเภอลับแล, ผู้ให้สัมภาษณ์, 18 ธันวาคม 2560)

ภูมิปัญญาการเลือกชนิดพืชที่เหมาะสมในแต่ละเรือนชั้น หรือวนเกษตร (Agro forestry) เป็นการใช้อย่างเป็นระบบ มีการผสมผสานความรู้หลากหลายเรื่องทั้งในเรื่องของไม้ป่า ไม้ผล ไม้ยืนต้น พืชไร่ พืชผักสวนครัว พืชสมุนไพร และการปศุสัตว์ โดยอาศัยหลักการคิดที่จะจัดระบบให้พืชและสัตว์ทั้งหมดที่อาศัยอยู่รวมกันในพื้นที่ได้อย่างไม่เบียดเบียนแย่งธาตุอาหาร น้ำ แสงสว่าง และอากาศกัน เป็นระบบของพืชใหญ่ดูแลพืชเล็ก โดยการนำธาตุอาหารจากรากสู่ใบและร่วงหล่นมาทำให้มีธาตุอาหารบนผิวดิน ช่วยให้รากพืชชั้นได้รับธาตุอาหาร สัตว์สามารถอาศัยอยู่ได้โดยมีแหล่งอาหารและคินธาตุอาหารในรูปของมูล กลายเป็นวงจรระบบนิเวศที่หมุนเวียน รวมทั้งก่อให้เกิดประโยชน์ในด้านการใช้ที่ดินอย่างคุ้มค่ามากกว่าการทำเกษตรเชิงเดี่ยว ดังคำให้สัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูลหลักว่า

“...วนเกษตรเน้นการให้พืชเกษตรอยู่ร่วมกับพืชป่าได้อย่างเกื้อกูลเป็นสำคัญ พืชที่เหมาะสม มักจะเป็นพันธุ์พืชพื้นบ้านมากกว่าพืชอื่นที่ไม่ใช่พืชพื้นถิ่นที่เข้ามาปลูกใหม่ การจัดระดับการปลูกพืชให้ใกล้เคียงกับป่าธรรมชาติมากที่สุดเพราะสามารถให้พืชทั้งหมดเจริญเติบโตร่วมกันได้ดี...”

(ผู้ปลูกกลางสาตอำเภอลับแล, ผู้ให้สัมภาษณ์, 16 มกราคม 2561)

“...ต้องดูความเหมาะสมของสภาพแวดล้อมในพื้นที่ปลูกด้วย ต้นไม้ที่จะนำเข้ามาปลูกสามารถหาได้ง่าย ดูแลรักษาไม่ยากเกินไป ซึ่งไม้ป่าจะเป็นพันธุ์ไม้ที่แข็งแรงสามารถเลี้ยงตัวเองได้และเหมาะสมที่สุดในการนำมาปลูกในสวน...”

(ผู้ปลูกกลางสาตอำเภอลับแล, ผู้ให้สัมภาษณ์, 16 มกราคม 2561)

“...ความเป็นวนเกษตร จุดเด่นคือจะมีนกหลายร้อยตัวบินมากินผลไม้ที่ต้นมะฮอกปัส 2 ครั้ง คือเดือนกุมภาพันธ์ และเดือนสิงหาคมถึงเดือนกันยายน ช่วงเวลา 06.00-07.00 น. ผลผลิตอื่นๆ นอกจากกลางสาต ลองกองจะมีผึ้งโพรงในต้นไม้ ที่ผึ้งจะมาทำรังเกือบทุกปี และเห็นผึ้งที่ออกใต้ต้นมะฮอกปัส ทุกปี ส่วนกระแต กระเรียน กระรอกอยู่บนเขาจะดักไว้ใช้ทำอาหารในครอบครัว และฟันไ้วเผาถ่านที่ได้จากการตัดแต่งกิ่งลองกอง กลางสาตสำหรับใช้ในครอบครัว...”

(ผู้ปลูกกลางสาตอำเภอลับแล, ผู้ให้สัมภาษณ์, 16 มกราคม 2561)

ตอนที่ 2 ภูมิปัญญาเด่นของการผลิตกลางสาดจังหวัดอุตรดิตถ์ที่นำมาสร้างเป็นอัตลักษณ์ของสินค้าและบริการของจังหวัดอุตรดิตถ์

ความสมบูรณ์ในพื้นที่และทรัพยากรธรรมชาติ ทำให้เกิดภูมิปัญญาในการดำรงชีพของชุมชน ก่อให้เกิดผลิตภัณฑ์และบริการ โดยอาศัยทรัพยากรเด่นจากท้องถิ่นเป็นวัตถุดิบ เนื่องด้วยพื้นฐานทางสังคมและวัฒนธรรม และเมื่อเวลาผ่านไปก็ส่งผลถึงบทบาทของชุมชนในการที่จะสร้างอัตลักษณ์ซึ่งเป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงความเป็นตัวตนของชุมชนอันเป็นภูมิปัญญาที่มีความโดดเด่น ซึ่งควรค่าแก่การสืบสานและถ่ายทอดไปยังคนรุ่นหลัง ดังนั้นสิ่งที่สำคัญที่สุด คือการปรับบุคลิกภาพของตนเอง การเข้าใจใส่ใจและเข้าถึง รู้จักชุมชนหรือท้องถิ่นตนเองอย่างถ่องแท้ เพื่อที่จะสามารถถ่ายทอด สืบสาน และแก้ปัญหาในท้องถิ่นนั้นได้ และให้สอดคล้องกับธรรมชาติและวิถีชีวิตของชุมชนด้วย

การใช้เครื่องมือสื่อสารให้ง่ายกับชาวบ้าน การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของชาวบ้านด้วยเกมธุรกิจ และการถ่ายทอดองค์ความรู้ด้วยภาษาแบบชาวบ้าน คือให้ฟังง่ายและเข้าใจง่าย สร้างองค์ความรู้เพื่อเป็นปัจจัยสนับสนุนที่สำคัญต่อการพัฒนาอุตสาหกรรมเชิงวัฒนธรรม โดยการศึกษารวบรวมและคัดเลือกอัตลักษณ์ที่โดดเด่น ประมวลเป็นองค์ความรู้และสังเคราะห์เป็นองค์ประกอบพร้อมตัวอย่างการสร้างสรรค์ เพื่อเป็นต้นตอแรงบันดาลใจในการออกแบบผลิตภัณฑ์ จัดทำแนวคิดแผนที่นำทางการสร้างสรรค์ และทำการเผยแพร่สู่กลุ่มเป้าหมายให้เกิดความรู้ ความเข้าใจและความตระหนักถึงคุณค่าและประโยชน์ของทุนทางปัญญา รวมทั้งสามารถนำแนวคิดไปประยุกต์ใช้ และพัฒนาองค์ความรู้ให้กับเกษตรกร ให้เกิดความพึงพอใจสูงสุดและสามารถแข่งขันได้ การเก็บรวบรวมข้อมูลภูมิปัญญาเกี่ยวกับกลางสาด ไม่ว่าจะเป็นภูมิปัญญาด้านประเพณีและพิธีกรรม ภูมิปัญญาด้านอาหาร ภูมิปัญญาด้านการดำรงชีวิตตามสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ภูมิปัญญาเกี่ยวกับผู้ผลิตเชิงวัฒนธรรม ภูมิปัญญาเกษตรกรด้านการออกแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินเป็นเรือนชั้น และภูมิปัญญาการเลือกชนิดพืชที่เหมาะสมในแต่ละเรือนชั้นหรือวนเกษตร (Agro-forestry) ซึ่งเป็นการแสดงถึงการมีความสามารถในการใช้องค์ความรู้และทักษะเพื่อให้กระบวนการใช้ปัจจัยส่งเสริมการผลิตนั้นเป็นไปได้ อย่างถูกต้องและมีประสิทธิภาพด้วยความมั่นใจ การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นในเรื่องปัจจัยส่งเสริมการผลิตที่ประกอบด้วย 3 ขั้นตอน ได้แก่ การดูแลรักษาเพื่อให้การผลิตนั้นสามารถที่จะเกิดขึ้นได้จริง หรือได้ผลิตผลตรงตามที่ต้องการได้อย่างมีประสิทธิภาพ เช่น การเตรียมพื้นที่ปลูก การตัดแต่งกิ่งที่เป็นโรค และมีแมลงศัตรูเพื่อช่วยลดระดับความรุนแรงจากความเสียหาย นอกจากนี้ภูมิปัญญาท้องถิ่นยังสามารถสร้างเอกลักษณ์ในการเพิ่มมูลค่า เพิ่มผลตอบแทนหรือเพิ่มรายได้ให้แก่ผู้ผลิต ใน 3 ลักษณะ คือ การเพิ่มมูลค่าในเชิงปริมาณ คือ การได้เพิ่มจำนวนหน่วยของผลิตผลที่สามารถจะก่อให้เกิดเป็นรายได้ การเพิ่มมูลค่าในเชิงคุณภาพ คือ การได้เพิ่มคุณลักษณะที่ทำให้บุคคลเป้าหมายได้มีความต้องการในผลิตผลหรือสินค้าชนิดนั้นเพิ่มสูงขึ้น ซึ่งก็จะช่วยทำให้มีราคาหรือมีรายได้ที่เพิ่มสูงขึ้นด้วยเช่นกัน เช่น การคัดเกรดของผลิตผล การแปรรูปผลิตผล และการเพิ่มโอกาสหรือทางเลือก หมายถึง การได้เพิ่มคุณลักษณะที่มีความน่าจะเป็นที่จะเกิดขึ้นได้จริงในเรื่องที่มีผลเกี่ยวข้องโดยตรงกับการเพิ่มมูลค่า เช่น การนำเนื้อกลางสาดมาทำเป็นน้ำกลางสาด สเลอบีกลางสาด คริมทาผิว เป็นต้น การใช้องค์ความรู้จากภูมิปัญญาในเรื่องการตลาด ที่เกี่ยวข้องกับการรวบรวม การขนส่งและการกระจายผลผลิต

ไปสู่ผู้บริโภค ให้อยู่ในระดับราคาที่มีความเหมาะสมและตอบสนองกับความต้องการของบุคคล เป้าหมายได้อย่างตรงจุด โดยเริ่มจากการรวบรวมผลผลิต การขนส่งผลผลิต การกระจายผลผลิต

นอกจากนี้ การดำเนินชีวิต วิธีชีวิตของชาวสวน ที่ได้ถูกคัดเลือกตัดแปลงหรือสร้างสรรค์ขึ้นมาเพื่อต้องการที่จะนำไปใช้ประโยชน์ในการดำเนินในชีวิตประจำวัน ช่วยให้การทำกิจกรรมต่าง ๆ นั้นมีความสะดวกสบาย มีประสิทธิผลหรือมีประสิทธิภาพเพิ่มมากยิ่งขึ้น เช่น การตัดแปลงรถจักรยานยนต์เพื่อใช้เป็นพาหนะในการเดินทางไปสวน แทนการเดินทางด้วยเท้า เป็นต้น

จากการเก็บรวบรวมข้อมูลภูมิปัญญาการผลิตกลางсадของชาวสวนที่ปลูกกลางсадในเขตอำเภอเมืองและอำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ จะเห็นได้ว่าภูมิปัญญาเหล่านี้มีความโดดเด่นที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นที่สามารถส่งเสริมให้เป็นอัตลักษณ์ของสินค้าและบริการของจังหวัดอุตรดิตถ์ ในด้านการเพิ่มมูลค่าได้ ซึ่งสามารถสรุปเป็นภาพรวมของภูมิปัญญาการปลูกกลางсадได้ว่าเป็น “ผลไม้จากป่า รุกขเทวดาเลี้ยง” หมายความว่า การปลูกกลางсад ต้องอาศัยองค์ความรู้อย่างชาญฉลาดในเรื่องการคัดเลือกหรือตัดแปลงปัจจัยที่ช่วยเกื้อหนุนให้การผลิตเพื่อการประกอบอาชีพนั้นเป็นไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ